ARCHEOLOGINIAI ŽVALGYMAI ŠIRVINTŲ RAJONO GELVONŲ IR ČIOBIŠKIO SENIŪNIJOSE

Manvydas VITKŪNAS

2002 m. rugpjūčio mėn. buvo žvalgoma kai kurių žinomų archeologinių paminklų aplinka bei ieškoma dar nežinomų archeologinių paminklų Vilniaus aps., Širvintų r. savivaldybės Gelvonų ir Čiobiškio sen. Žvalgymai buvo atliekami pagal archeologijos paminklų žvalgymų programą.

Buvo žvalgoma Pasodninkų piliakalnio, vadinamo Batareika (A 1463), Raudonkos, Mikalajūnų piliakalnio, vadinamo Batareika (A 1466), aplinka, Labūnavos ežero pakrantės. Pagrindinis šių žvalgymų tikslas buvo spėjamų senovės gyvenviečių paieška bei žinomų archeologinių paminklų būklės vizualinis patikrinimas. Taip pat buvo ieškomas spėjamas Karališkių piliakalnis Karališkių senovės gyvenvietės (A 1462) aplinkoje. Ekspedicijos metu taip pat žvalgytas tyrimų programoje nenumatytas objektas – senosios Žievelіškių k. (Gelvonų sen.) kapinės. Žvalgymų metu ištirtas 4 m^2 plotas, archeologiniai žvalgymai metalo detektoriumi vykdyti apie 5 ha plote. Apie dalį archeologinių paminklų informacija surinkta iš vietos gyventojų.

Žvalgymų metu aptikti radiniai perduoti Kernavės kultūrinio rezervato direkcijos archeologijos ir istorijos muziejui.

Labūnavos (Čiobiškio sen.) senovės gyvenvietė (kaimavietė ?). Žvalgymų metu buvo aplankytas Labūnavos pilkapynas, vadinamas Švedų kapais (A 1465), esantis Gelvonų seniūnijos paribyje su Čiobiškio seniūnija. Pilkapyno būklė gera, naujų ardymų pėdsakų nepastebėta. Jis yra gana toli nuo kitų archeologinių paminklų. Labūnava, kaip ir netoli esantys Gelvonai, minima kryžiuočių kelių aprašymuose. Atsižvelgiant į tai, buvo nuspręsta bandyti ieškoti Labūnavos senovės gyvenvietės pėdsakų. Labūnavos pilkapynas yra miške, dešiniajame per Labūnavos (Davonių) ežerą tekančios Kamajos upės krante, apie 70 m į Š nuo šių vandens telkinių. Žvalgymams buvo pasirinktas kairysis ežero ir upelio krantas, esantis jau Čiobiškio seniūnijos teritorijoje. Čia ežero krantas pereina į stačią molingą terasą, kurios viršuje prasideda smėlinga lyguma. Joje, apie 50 m nuo ežero kranto linijos šiuo metu yra negyvenama sodyba. Jos pakraštyje prasideda menka žoline augmenija ir jaunomis pušaitėmis apaugęs, vietomis vėjo pustomas smėlynas. Susisiekti su dabartiniais sodybos šeimininkais, gyvenančiais Vilniuje, nepavyko, todėl šurfavimo darbai privačioje valdoje be savininko leidimo nebuvo vykdomi.

Geologiniu grąžtu buvo paimti grunto pavyzdžiai iš terasos viršaus, 50 m į V nuo gyvenamojo namo. Apie 5 m nuo šlaito imtas pavyzdys parodė, jog iškart po velėna prasideda riebus įžemio molis, kultūrinio sluoksnio požymių nepastebėta. Apie 15 m į V nuo sodybos bei apie 30 m į P nuo šlaito paimti grunto pavyzdžiai parodė, jog šioje vietoje yra su įžemio smėliu arimo metu sumaišyti kultūrinio sluoksnio pėdsakai – pilkšvas gruntas, smulkūs angliukai, labai menkos keramikos šukelės. Šis pilko smėlio sluoksnis yra 20–30 cm storio. Apžiūrint teritoriją, tarp jaunų pušaičių pustomame smėlyje, žemės

paviršiuje rastos keturios keramikos šukės – dvi žiestų puodų lygiu paviršiumi, viena apžiesto (?) ir viena neaiški labai smulki žiesto puodo šukė.

Gretimos sodybos šeimininkė papasakojo, jog ši vieta tik prieš keletą metų apsodinta pušaitėmis, o sovietmečiu buvo kolūkio dirbamas laukas, ariamas giliavagiais plūgais. Todėl galima manyti, kad visa pušimis apsodinta senosios gyvenvietės teritorija yra perarta, o išlikusių kultūrinio sluoksnio plotų tikslinga ieškoti pačioje sodybos teritorijoje – kieme ir sode. Rastos keramikos šukės ir kultūrinio sluoksnio pėdsakai liudija šioje vietoje buvus žemės dirbimo metu visiškai arba dalinai sunaikintą senovės gyvenvietę arba kaimavietę. Rasta smulki žiesta keramika nedatuojama.

Raudonkos, Mikalajūnų piliakalnio, vad. Batareika (Gelvonų sen.), aplinkos žvalgymas. Žvalgymų metu buvo aplankytas Raudonkos, Mikalajūnų piliakalnis, vadinamas Batareika (A 1466). Piliakalnio būklė prasta – jis labai apžėlęs medžiais ir menkaverčiais krūmokšniais. Dėl to didesnėje piliakalnio dalyje, išskyrus pylimo P šlaitą, labai menka arba visiškai nesusiformavusi velėna. Šlaituose yra smulkių erozijos židinių, o piliakalnio V šlaitas, skalaujamas Kabarkštos upelio, labai stipriai eroduoja. Piliakalnio šlaito apatinėje dalyje susiformavusi daugmaž 5x6 m dydžio atodanga, todėl yra grėsmė, kad nestabdoma erozija plėsis. Piliakalnio R bei P šlaitai vietomis taip pat skalaujami vandens. Piliakalnio aikštelė yra labai apgriuvusi, šiuo metu jos slinkimas stabilizavęsis.

Žvalgymais piliakalnio aplinkoje bandyta ieškoti galimų senovės gyvenvietės pėdsakų. Tuo tikslu iškasti 3 šurfai po 1 m^2. Baigus tyrinėjimus, visi šurfai užpilti žemėmis ir užvelėnuoti.

Šurfas 1. Šurfas buvo kasamas į Š nuo piliakalnio, 10 m į Š nuo kultūros paminklą žyminčio gelžbetoninio ženklo, apie 16 m nuo išorinės (Š) pylimo papėdės. Šioje vietoje yra nežymi pakiluma, apaugusi žole, kurią puslankiu juosia nežymus griovelis. Kilo prielaida, kad tai gali būti gyvenvietės pėdsakai. Todėl buvo iškastas šurfas. Iškart po velėna rastas apie 10 cm storio dirvožemio sluoksnis, po kuriuo buvo apie 20 cm storio priemolio sluoksnis. Daugmaž 30 cm gylyje pasiektas įžemis – molis. Jokių kultūrinio sluoksnio pėdsakų nerasta.

Šurfas 2. Šurfas buvo kasamas piliakalnio V papėdėje, Kabarkštos upelio kilpos juosiamoje aikštelėje, vietomis apaugusioje krūmokšniais ir alksniais. Ši aikštelė (ilgis Š–P kryptimi – 32 m, R–V kryptimi – 40 m) yra lyg pusiasalis, iš Š, V ir P juosiamas upelio, o R besiremiantis į piliakalnio šlaitą. Šurfas iškastas apie 6 m nuo piliakalnio PV papėdės, 6 m nuo Kabarkštos upelio dešiniojo kranto (aikštelės P dalyje). Nuėmus menką velėną, atsidengė rudas smėlingas sluoksnis. Pasiekus 40 cm gylį, rastos 5 žiestos keramikos šukės – puodų sienelių dalys. Bendro indo fragmento iš jų sudėti nepavyko, nors tikriausiai tai yra vieno puodo šukės. Jokių kitų kultūrinio sluoksnio požymių šurfe nerasta. 70–80 cm gylyje pasiektas įžemis – šviesiai rudas smėlingas sluoksnis.

Šurfas 3. Šurfas buvo kasamas 10 m į V nuo šurfo 2. Nuėmus menką velėną, atsidengė rudas smėlingas sluoksnis. 50–70 cm gylyje pasiektas įžemis – šviesiai rudas smėlingas sluoksnis. Jokių kultūrinio sluoksnio požymių šurfe nerasta.

Piliakalnio aplinkos žvalgymų metu piliakalnio V papėdėje esančioje Kabarkštos upelio kilpos juosiamoje aikštelėje aiškesnių kultūrinio sluoksnio pėdsakų nerasta. Šurfe 2 rasta smulki žiesta keramika nedatuojama.

Piliakalnį sparčiai naikina erozija. Būtina imtis piliakalnio tvarkymo darbų. Nesant galimybės juos atlikti, tikslinga ištirti išlikusią aikštelės dalį ir pylimą.

Pasodninkų piliakalnio, vadinamo Batareika (Gelvonų sen.), aplinkos žvalgymas. Žvalgymais Pasodninkų piliakalnio (A 1463) aplinkoje bandyta ieškoti galimų senovės gyvenvietės pėdsakų. Tam iškastas vienas 1 m^2 ploto šurfas.

Šurfas 1. Šurfas buvo kasamas 80 m į V nuo kultūros paminklą žyminčio gelžbetoninio ženklo, apie 90 m nuo išorinės (V) pylimo papėdės. Šioje vietoje yra kalvelė, apaugusi žole, iš P pusės juosiama aukšto Širvintos upės kranto. Pasodninkų k. gyventoja Stefanija Amulytė (g. 1922 m.) nurodė, kad „šioje vietoje žmonės lyg ir rasdavę kažkokių senienų". Iškart po velėna rastas 5–6 cm storio dirvožemio sluoksnis, po juo sekė įžemis – molis. Jokių kultūrinio sluoksnio pėdsakų nerasta. Esant dideliems karščiams, molinga žemė buvo labai perdžiūvusi, todėl tolesnių šurfavimo darbų buvo atsisakyta. Nurodyta teritorija patikrinta metalo ieškikliu, tačiau jokių archeologinių radinių nerasta. Tikėtina, kad informacijos pateikėja galėjo supainioti šią kalvelę su pačiu piliakalniu, nes, jos supratimu, visa aukštuma į P nuo kaimo tarp bevardžio upeliuko ir Širvintos upės ir buvo piliakalnis. Iš tiesų piliakalnis užima tik šios aukštumos R kyšulį.

S. Amulytė taip pat nurodė, kad tarp pagrindinės kaimo gatvės ir griovos, skiriančios kaimą nuo piliakalnio, kaimo P dalyje esančioje pievoje, kuri anksčiau buvo ariama, „buvo randama žmonių kaulų". Nurodyta pieva buvo patikrinta metalo ieškikliu. Jokių archeologinių radinių nerasta. Kiti apklausti kaimo gyventojai neigė S. Amulytės informaciją apie čia neva rastus žmonių kaulus.

Pasodninkų piliakalnio, vadinamo Batareika (A 1463), aplinkos archeologiniai žvalgymai baigėsi be rezultatų.

Žieveliškių k. (Gelvonų sen.) senosios kapinės. Gelvonų miestelio gyventojas Vytautas Jurkevičius (g. 1944 m.) pranešė, kad netoli Žieveliškių k., apie 500 m į PR nuo Zubelių ežero pakrantės, apie 450 m į R nuo Žieveliškių k., Kapelių kalnu vadinamos kalvos papėdėje guli iškasti žmonių kaulai. Nuvykus į nurodytą vietą, minėtos kalvos V pašlaitėje rasta keliasdešimt žmonių kaulų, kurių dalis gulėjo net ant kalvą kertančio lauko keliuko, jungiančio Žieveliškes su keliu Gelvonai–Širvintos. Apklausus vietos gyventojus, sužinota, jog didžioji kalvos dalis nukasta, apie 1970 m. čia įrengus tuometinio Gelvonų kolūkio smėlio-žvyro karjerą. Nuo to laiko iki šių dienų smėlį savo reikmėms kasa aplinkinių gyvenviečių žmonės. Pačiose Žieveliškėse nepavyko rasti nė vieno gyventojo, kuris žinotų ką nors daugiau apie Kapelių kalną (senieji gyventojai išmirę, dalis sodybų negyvenamos, kitos priklauso iš kitų vietovių atvykusiems žmonėms). Šiuo metu beveik visa kalva yra suarta, suformuotose vagose pasodinti pušų sodinukai, o į P nuo lauko keliuko ir toliau savavališkai kasamas smėlis, į iškastas duobes pilamos šiukšlės.

Ant kelio gulėję kaulai buvo surinkti ir užkasti prie kalvos viršūnėje augančios vienišos senos pušies (svarbiausias kalvos orientyras). Atsižvelgiant į tai, jog neaiškus šios buvusios laidojimo vietos datavimas, nuspręsta kalvą patikrinti metalo ieškikliu, tikintis rasti objektą datuojančių radinių. Kalvos V (nukastoje) dalyje, skirtingose vietose, 2–3 cm gylyje rastas geležinis kalvių darbo kirvakočio pleištas, žalvarinė segė ir dvi kalvių darbo geležinės vinys. Žalvarinė